

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

Кафедра **фінансів**

Допущено до захисту
Завідувач кафедри

(підпис)

“ ” травня 2024 р.

**РЕФЕРАТ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ
на здобуття освітнього ступеня бакалавр
зі спеціальності 072 Фінанси, банківська справа та страхування
за бакалаврською програмою професійного спрямування
«Податкова та митна справа»**

на тему: «Екологічний податок: фіскальний та стимулюючий ефекти»

Виконавець:
Студент ФФБС
Скрипник А.В.

/підпис/

Науковий керівник:
к.е.н., доцент
Мартинюк І.В.

/підпис/

ВСТУП

Актуальність. В умовах військового вторгнення питання охорони навколишнього середовища змінили свою направленість. До початку континентальної війни держава забезпечувала нагляд за підприємствами-«забруднювачами», фіксувала та оцінювала викиди отруйних сполук та проводила діяльність у сфері охорони біорізноманіття – шляхом створення заповідників, контроль за їх збереженням та розвитком. Через агресію російської держави екологічна функція держави зазнала змін, Міністерство екології України разом із партнерами змушене фокусуватися саме на підрахунку колосальних збитків для довкілля України. Збільшуються видатки на відновлення знищених заповідників та цілих кліматичних зон, захист існуючих заповідників та представників флори та фауни. Однак, навіть зараз продовжується реалізація екологічних ініціатив та проєктів, тому залишається актуальним питання екологізації економіки України та досягнення поставлених кліматичних завдань. Одним з ключових державних інструментів захисту довкілля в Україні є власне екологічний податок. За умови, що інші «зелені» інструменти економіки лише поступово інтегруються та розвиваються в українській економіці, необхідно звернути увагу на ефективне використання екологічного податку. Шлях євроінтеграції та присутні проблеми у існуючій системі українського податкового законодавства також вимагають імплементації успішного європейського досвіду та розвитку системи екологічного оподаткування в Україні.

Питанням особливостей екологічного податку та його впливу на екологічну складову економіки України присвячена значна добірка робіт українських та зарубіжних науковців: Р. Коуз, Г. Хакена, Е. Морена, А. Пігу, Г.В. Зінн, І.В. Мартинюк, Л.В. Єлисеєвої, Д. Костя, Д.О. Гетьманцева, В.М. Булавець, В.М. Новікова, Л.В. Шмандія та багатьох інших. Вчені-економісти розробили основні концепції та умови ефективного функціонування екологічного податку, підкреслили основні проблеми та загрози при впровадженні екологічних податків, розробили основні шляхи їх вирішення. Відсутня достатня кількість українських наукових робіт, які б приділяли би увагу особливостям екологічних податків у

Європі на сьогодні та передумов впровадження їх в українське податкове законодавство.

Об'єктом дослідження є процес справляння екологічного податку, проблематика його низької фінансової та стимулюючої ефективності та напрями його вдосконалення

Предмет – економічні відносини, які виникають в процесі справляння екологічного податку, теоретичні та практичні засади реформування екологічного податку в Україні.

Метою роботи є розгляд справляння екологічного податку в Україні, його роль в процесах екологізації економіки (за рахунок видатків на природоохоронні заходи та модернізацію виробничих потужностей), розробка методології реформування екологічного податку в Україні із врахуванням світового досвіду.

Для досягнення поставленої мети було сформовано ряд необхідних **завдань**:

1. Дослідити історію становлення екологічного оподаткування.
2. Дослідити економічну сутність екологічного податку.
3. Проаналізувати особливості вітчизняного податкового законодавства, що регулює справляння екологічних податків.
4. Провести ґрунтовний аналіз українських тенденцій справляння, розподілу та використання екологічного податку.
5. Провести дослідження вагомості природоохоронних витрат державного та комерційного секторів економіки України.
6. Вивчити специфіку справляння екологічного податку в Одеській області.
7. Спрогнозувати обсяги надходжень екологічного податку із врахуванням зміни основних факторів
8. Вивчити особливості європейських екологічних реформ 90-х рр. та їх вплив на економіку.
9. Дослідити сучасні світові тенденції екологічного оподаткування.
10. Виокремити проблематичні питання екологічного податку в Україні та запропонувати можливі шляхи їх вирішення.

Інформаційно-аналітичною базою роботи є підручники, наукові роботи вітчизняних та іноземних економістів та екологів, законодавчі акти України та аналізованих країн, що регулюють порядок справляння екологічних податків, статистичні дані, зібрані з офіційних джерел та отримані від компетентних органів у відповідь на запити, публіцистичні статті пов'язані із обраною темою.

Методи. При написанні теоретичних розділів роботи використовувалися метод ретроспективного аналізу, синтезу логічного та історичного. Проводився аналіз та синтез теоретично-законодавчих матеріалів (монографії, підручники, статті, тези та нормативно-законодавчі акти). При дослідженні динаміки надходжень екологічних податків, видатків та витрат на природоохоронну діяльність застосовувався метод аналізу в динаміці за допомогою графіків та схем. При дослідженні світового досвіду використовувався порівняльний метод, щоб забезпечити всебічне вивчення специфіки оподаткування.

Взято участь у різних міжнародних, всеукраїнських, студентських конференціях та наукові результати напрацювань були опубліковані: тези доповідей на теми «Податкове стимулювання захисту навколишнього середовища», «Екологічний податок як тригер розвитку «зеленої» економіки» та «Використання екологічного податку для сталого розвитку економіки».

Структура кваліфікаційної роботи складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальна кількість сторінок складає: 113 сторінок, із них 96 сторінок основного тексту. Робота містить 12 таблиць та 34 рисунків, додатки викладено на 14 сторінках, список використаних джерел містить 80 найменувань.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У першому розділі **«Теоретично-правові аспекти екологічного податку»** було вивчено та систематизовано історію становлення екологічного податку. Була досліджена економічна сутність екологічного податку та проаналізовано особливості нормативно-правового регулювання екологічного податку в Україні.

У другому розділі **«Аналіз функціонування екологічного податку в Україні»** було оцінено фіскальну роль, проведено моніторинг стимулюючої функції екологічного податку та аналіз справляння екологічного податку в

Одеській області. У завершенні розділу спрогнозовано надходження екологічного податку у 2024-2025 рр.

У третьому розділі «Вдосконалення екологічного податку в Україні» було досліджено зарубіжний досвід екологічного оподаткування через аналіз еколого-трудоваих податкових реформ та сучасних тенденцій, та вивчено можливості його застосування в Україні. Було розроблено шляхи вдосконалення екологічного податку в Україні, із врахуванням поточних проблем та світових тенденцій.

ВИСНОВКИ

Екологічне оподаткування розвивалося понад 3 століття, однак лише у 20 ст. відбулося формування ключових принципів та засад. Внаслідок значного антропогенного впливу на довкілля провідні науковці Європи та США почали розробку правил оподаткування викидів, щоб зменшити навантаження на довкілля.

Згідно класичних теорій екологічне оподаткування має базуватися на принципі «забруднювач платить» - підприємства, що здійснюють викиди забруднюючих речовин у довкілля мають покривати витрат на відновлення стану навколишнього середовища.

Екологізація економіки можлива лише за умови дотримання «теорії подвійного дивіденду». Відповідно при впровадженні екологічних податків та збільшенні податкового тягаря необхідно додатково впроваджувати пільги для податку на прибуток та дохідного податку. Завдяки цьому при сприятливих умовах можливе одночасне збільшення підприємницької активності та зайнятості населення (так званий – «синій дивіденд») та переходу на екологічні методи виробництва та поширення відновлювальних джерел енергії («зелений дивіденд»).

Відповідно, екологічний податок має виконувати 2 функції: фіскальну (поповнення бюджету для виконання функцій) та стимулюючу (мотивація до екологізації). Важливою умовою успішного виконання покладених функцій є достатньо високі ставки податку на викиди забруднюючих речовин, що сформує податковий тягар для підприємств та змусить їх поступово інвестувати кошти.

Хоча в Україні система екологічних податків і зборів формувалася з часів Росії-України та є однією із найрозвиненіших серед країн СНД поняття «екологічний податок» закріпилося у законодавстві лише з прийняттям Податкового кодексу України у 2010 р. До того існували певні аналоги – «плата за забруднення навколишнього середовища». На сьогодні екологічним податком в Україні обкладаються: викиди в атмосферне повітря, в водні об'єкти, розміщення відходів у спеціальних місцях, утворення радіоактивних відходів та викиди діоксиду вуглецю.

Протягом усього аналізованого періоду екологічний податок займав не значну роль у структурі податкових надходжень Зведеного бюджету України – менше 2%. При цьому через несприятливі соціо-політичні умови відбувається скорочення обсягів надходжень екологічного податку та кількості платників податку. Головною рисою екологічного податку в Україні є його регіональний характер. Багаторічна тенденція показує, що найбільші суми податку та обсяги викидів припадають на 5 областей, що мають статус промислових та енергогенеруючих (Донецька, Дніпропетровська, Запорізька, Івано-Франківська).

Найбільшими платниками екологічного податку в Україні є підприємства, що спеціалізуються у сфері ядерної енергетики, енергопостачання та металургії.

При аналізі екологічного податку було виявлено негативну тенденцію до зростання частки надходжень податку до Державного бюджету, що порушує принципи децентралізації та викривляє сам принцип «забруднювач платить». Адже кошти від екологічного податку мають направлятися першочергово на вирішення проблем довкілля у регіоні розміщення шкідливого виробництва. Додаткова специфічна риса розподілу екологічного податку – переважання направлення екологічного податку до Загального фонду. Екологічний податок повинен мати цільовий характер та направлятися власне у Спеціальний фонд, який забезпечить видатки на природоохоронну діяльність.

Видатки на природоохоронну діяльність в Україні мають ряд характерних особливостей: 1) постійне зростання у 2014-2021 рр.; 2) незначна частка у структурі видатків зведеного бюджету України (до 1%); 3) стала структура

видатків – найбільші обсяги видатків припадають на утилізацію відходів та ліквідацію іншого забруднення.

При цьому видатки Державного та місцевих бюджетів займають в середньому 20% від природоохоронних витрат по Україні. Найбільші кошти вкладаються підприємства переробної та добувної промисловості, водопостачання. Однією з проблем природоохоронних видатків в Україні є привалювання поточних витрат, які не забезпечують реконструкцію старих очисних споруд або будівництво нових.

Аналіз екологічних витрат найбільших підприємств-забруднювачів показав, що екологічний податок не відіграє ніякої ролі в стимулюванні модернізації виробництва, тому що займає менше 1% від собівартості виготовленої продукції. Екологізації виробництва проводиться лише за умови, що підприємства є експортером або є частиною міжнародної групи і має зобов'язання по екологічності продукції. Також для комунальних підприємств-забруднювачів у модернізації очисних споруд ключову роль відіграють міжнародні гранти та іноземні інвестиції.

Платники Одеської області формують від 0,56 до 1,44% загальних надходжень екологічного податку. Характерною особливістю видатків на природоохоронну діяльність є стрімке зростання у 2023 через відновлення програми по управлінню відходами. При аналізі комплексної програми 2024-2028 рр. виявлено, що більшість великих проектів мають фінансуватися за рахунок інших джерел (гранти та витрати підприємств).

Метод прогнозування є вкрай важливим для оцінки ролі податків. Для прогнозування використовувалися 3 змінні: надходження окремих складових екологічного податку, обсяги утворення забруднюючих речовин та зміна ставок податку. Модель надходжень екологічного податку у 2024-2025 рр. показала, що очікується поступове зростання надходжень плати за викиди діоксиду вуглецю, при цьому плата за викиди у атмосферне повітря та за розміщення відходів матимуть тенденцію до скорочення.

Успішні еколого-трудова податкові реформи Німеччини та Скандинавії базувалися на принципах «фіскальної нейтральності» та прагнення до досягнення

«подвійного дивіденду». При тому, що в кожній країні запроваджувалися класичні податки на викиди в атмосферне повітря, енергетичні та податки на електроенергію, кожна з країн враховувала додатково власні кліматичні особливості та фокусувалася на сильних сторонах – більшість аналізованих країн мають виходи до моря, тому ефективно спрямували кошти отримані від забруднювачів на розвиток вітрової енергетики.

Головними особливостями екологічного оподаткування розвинених країн є: 1) екологічні податки сплачуються як підприємствами, так і громадянами, що забезпечує повноцінне екологічну свідомість населення; 2) на початкових етапах поряд із високими ставками податків впроваджували значні податкові пільги та грантові проєкти, які поступово скорочувалися для підтримки «зелених стимулів»; 3) найбільш ефективними екологічними податками є енергетичний податок, податок на електроенергію та транспортні податки.

При порівнянні ставок податку на викиди забруднюючих речовин виявлено, що в Україні ставки у 5-10 разів менші ніж «європейські», подібна ситуація є ключовою причиною проблемності екологічного оподаткування в Україні. Низькі ставки екологічного податку не забезпечують достатній тиск на підприємців аби розпочати масштабну екологізацію економіки.

Важливо відновити в Україні оподаткування викидів в атмосферне повітря від пересувних джерел забруднення. Адже, близько 15% усіх викидів вуглецю припадає саме на транспортні засоби. Систему нарахування податку можна запозичити у європейських країн, де даних податок проявив свою ефективність.

Важливою умовою ефективної та результативної податково-екологічної реформи є чітке дотримання вимог до щорічного перегляду ставок на викиди забруднюючих речовин та встановлення прогресивної системи оподаткування викидів підприємствами-забруднювачами.

Мобілізація коштів від екологічного податку у спеціальному фонді є вкрай важливою умовою для ефективного використання коштів для вирішення поточних питань захисту довкілля та можливостей вкладання капітальних інвестицій у великі природозахисні проєкти. При перерозподілі коштів між державним та місцевим бюджетом необхідно враховувати, що частина

екологічних проблем можливо розв'язати лише за проведення певних програм на державному рівні. Для ефективного використання коштів на місцевому та державному рівні необхідно забезпечити підготовку висококваліфікованих, обізнаних розпорядників коштів, які будуть зацікавлені у екологізації економіки та впровадженні світових природоохоронних тенденцій для подолання проблем забруднення водних ресурсів, ґрунтів та атмосферного повітря.